

ВАРІАНТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ГОГОЛІВСЬКОГО РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРАЛЕЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Лара Кучурян. Варіантність відтворення синтаксичної структури гоголівського речення (на матеріалі паралельних перекладів українською мовою).

У статті розглянуто аспекти синтаксичної номінації, формально-семантичних співвідношень мовних засобів, проаналізовано варіантність синтаксичних конструкцій, використуваних різними авторами у паралельних текстах перекладів українською мовою із російської творів Миколи Гоголя.

Ключові слова: варіантність, синтаксичні трансформації, переклад, українська мова, російська мова, Микола Гоголь.

Лара Кучурян. Вариантность воспроизведения синтаксической структуры гоголевского предложения (на материале параллельных переводов на украинский язык).

В статье рассмотрены аспекты синтаксической номинации, формально-семантического соотношения языковых средств, чтобы раскрыть и проанализировать вариантность синтаксических конструкций, используемых разными авторами в параллельных текстах переводов с русского языка приведенный Николая Гоголя.

Ключевые слова: вариантность, синтаксические трансформации, перевод, украинский язык, русский язык, Николай Гоголь.

Lara Kuchurian. Variability sentence syntactic structure (based on the parallel translation in Ukrainian).

The article describes the syntactic aspects of the nomination, the formal semantic relation of language means to discover and analyze the variability of syntactic structures used by different authors in parallel text translations from Russian Yazikov Artwork by Nikolai Gogol.

Key words: variation, syntactic transformation, translation, Ukrainian, Russian Yazikov, Nikolai Gogol.

У сучасній лінгвістиці вповодж останніх десятиліть вчені дедалі більше уваги приділяють здатності мовних одиниць, конструкцій або ж мовної системи в цілому до реалізації цілеспрямованої інформації про позамовну дійсність. Виходячи з визначених у мовознавстві завдань щодо дослідження процесу розвитку синтаксичної системи мови, особливо актуальним є дослідження формально-семантичних співвідношень у галузі синтаксису, що визначають одиниці мови, які співвідносять повідомлення безпосередньо з реальною дійсністю, з актом мовлення, з процесом комунікації. Формально-семантичний напрям передбачає розгляд мовних процесів у дії, оскільки найважливішим його спрямуванням є дослідження кожної мовної одиниці, кожного синтаксичного елемента щодо побудови та використання певних мовних одиниць у зв'язному мовленні.

Стаття присвячена дослідженню синтаксичної варіантності української мови на матеріалі паралельних текстів перекладів того самого вихідного тексту-джерела творів Миколи Гоголя.

Взагалі варіантність мови – це насамперед спосіб її існування як системи, її фундаментальна властивість, що виявляється на всіх рівнях функціонування мовних одиниць (фонем, морфем, лексем, синтаксем, конструкцій, речень, фраз). Питання про варіантність є одним з найскладніших у сучасному мовознавстві. Воно тісно пов'язане з теоретичним осмисленням мовної еволюції. Серед найменш розроблених проблем варіантності – проблема взаємозв'язку лексичної й граматичної семантики в реченнях-висловленнях, проблема „семантичного інваріанта” тощо. Вивченню проблеми варіантності присвячені праці багатьох мовознавців, як-от: Л. Зайцевої, Т. Кожевнікової, Н. Семенюк, С. Терехіної, Є. Шендельс, З. Іваненко, І. Вихованця, Н. Гуйванюк, Л. Литвин та ін.

Актуальність пропонованої статті зумовлена тим, що останнім часом серед мовознавців пошавився інтерес до творчої особистості Миколи Гоголя. Лінгвісти не полишають спроб проаналізувати мову його перекладних творів та оригінальних авторських текстів. Проблемою дослідження перекладів творів Миколи Гоголя українською мовою почали цікавитися ще на початку ХХ століття. Наприклад, бібліографія перекладів М. Гоголя українською мовою І. Кравецького, Ю. Яворського, О. Маркова побачили світ ще у 1902 році. Віктор Коптілов наголошував на тому, що „з одного боку, перекладачі мали зберегти свіжість та яскравість Гоголівських мовних фарб, а з іншого – не допустити модернізації його стилю” [4, с. 164].

Зачинателькою справи перекладів М. Гоголя була юна, чотирнадцятилітня, Леся Українка. Олекса Кундзіч наголошував, що завдяки Лесі Українці гоголівські „Вечори на хуторі під Диканькою” стали надбанням української класичної літератури [5, с. 122–123]. Особливості перекладу українською мовою творів М. Гоголя свого часу по-своєму передавали Антін Хуторян, Іван Сенченко, Максим Рильський, Степан Васильченко, Остап Вишня.

Матеріалом для простеження варіантних можливостей синтаксичного структурування української мови обрано паралельні тексти кількох перекладачів (зокрема А. Хуторяна [Джерела, 3], А. Харченка [Джерела, 2], І. Базилянської [Джерела, 4]) того самого вихідного тексту-джерела, а саме твору Миколи Гоголя „Сорочинський ярмарок” [Джерела, 1]. Перша частина книги „Вечори на хуторі поблизу Диканьки” М. Гоголя вийшла окремим виданням у вересні 1831 року [1]. Саме сюди увійшла повість „Сорочинський ярмарок”. В 30-х рр. ХХ ст. виходить переклад цього твору українською мовою, здійсненим А. Харченка (1929р.) [2], пізніше переклад А. Хуторяна (1934р.) [3], до сучаснішого перекладу належить переклад І. Базилянської, здійснений у 2011 році [4].

У ході аналізу з’ясовано семантико-синтаксичні відмінності компонентів речення перекладів при дотриманні відповідності змісту й форми, відтворення тонких нюансів стилю оригіналу, його національного колориту, використання з цією метою всього різнобарв’я мовних ресурсів – вимоги, які ставить теорія перекладу художньої літератури. Будь-яке спілкування передбачає певне декодування повідомлення. Зрозуміло, що при спілкуванні представників різних культур будь-який переклад виявляється особливо складним. Без заглиблення в традиції й саму душу кожної з мов перекладачеві аж ніяк не обійтися. Іван Франко висловлював думку, яка сьогодні вже є незаперечною: з близьких мов перекладати нелегко.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб розкрити поняття варіантності синтаксичного структурування, визначивши типи кореферентних конструкцій та проаналізувавши їх в аспекті синтаксичної номінації, тобто формально-семантичних співвідношень мовних засобів, об’єднаних спільним референтним значенням, що їх використовують різні перекладачі у паралельних текстах.

Вивчаючи здатність мовних конструкцій до реалізації інформації про позамовну дійсність, Г. Золотова окреслює їх як процес, зміст якого безпосередньо співвідноситься з мисленням та процесом комунікації [2, с. 9–16]. Саме діяльність мовця, який, відповідно до свого задуму або комунікативної ситуації, відображає дійсність і через конкретне висловлення (речення) вербалізує її [1, с. 112]. Виходячи з вимог щодо розуміння загальної комунікативної функції синтаксису, виразником таких процесів є речення, головна комунікативна одиниця. Вона виступає одиницею як мови, так і мовлення. Як влучно висловився С. Кацпельсон, це багатоаспектна одиниця, чия багаторівнева природа зумовлена тим, що ментальний „рух” від смислового образу ситуації до її маніфестації в реченні – це не механічна процедура, а перехід над „океаном” універсального змісту думки „на човні словесного мислення конкретної мови” [3, с. 4].

Вивчення формально-семантичних співвідношень відбувається також у межах речення в якому з’ясовуються функції окремих синтаксичних одиниць та їх роль як складників у побудові речення [2, с. 9–16]. Ще О. Потебня зазначав, що зміст речення виражають граматично оформлені слова, що позначають предмети (іменники), дії (дієслова), властивості (прикметники). Вчений зауважував, що ця особливість і визначає відмінності між частинами мови, які полягають „не в змісті, а в способі його представити” [7, с. 88]. Отже, кожне слово в реченні є виразником якоїсь ознаки, проте різні слова відображають її по-різному. До змісту речення входять не тільки поняття про певні реалії та дії, а й синтаксичні функції слів, що мають певну граматичну форму (тобто синтаксему). Отже, мав рацію О. Потебня, що „у будь-якому реченні, крім форми, немає нічого, так що, віднявши форму, ми знищуємо речення флективних мов” [7, с. 72]. Більшість учених сходяться на тому, що загальна семантика речення – це комплекс взаємопов’язаних смислів, які виражаються як компонентами його структури, так і синтаксичними відношеннями та зв’язками між цими компонентами.

На основі порівняльного аналізу словосполучень та речень текстів-перекладів, зроблених українською мовою, того самого тексту-оригіналу (російською мовою) ми виявили наступні **варіантні синтаксичні трансформації**: 1) синтаксичне уподібнення; 2) граматичні заміни; 3) членування речення; 4) об’єднання речень; 5) доповнення; 6) опущення; 7) заміна порядку слів.

1. **Синтаксичне уподібнення.** У перекладознавстві синтаксичне уподібнення трактується як

спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу. Цей тип „нульової” трансформації застосовується у тих випадках, коли в мові оригіналу та в мові перекладу існують паралельні синтаксичні структури на рівні синтаксем [6, с. 118]. Користуючись таким видом трансформації, різні перекладачі передають зміст висловлення оригіналу адекватно, але не абсолютно тотожно. Тому спостерігаємо деякі відмінності у відмінкових та прийменниково-відмінкових формах, що співвідносні як засоби вираження синтаксем у паралельних текстах перекладу, що передають різні семантико-синтаксичні відношення. Наприклад:

1) на рівні предикативних синтаксем (суб'єктних та предикатних), що утворюють граматичну основу речення:

а) головний член номінативного речення:

Н.в. // в+М.в.: *Яке повне розкошіє і солодкої знемоги українське літо!* (3, с.4) // *Скільки пишноти й солодкої знемоги в українському літі!* (4, с. 208);

б) іменний складений присудок:

на+З.в. // О.в.: *...зелені пляшки й чарки на столах у шинкарок перетворилися на огненні* (2, с.157) // *...зелені пляшки і чарки на столах у шинкарок стали огненними* (3, с. 11);

в) нерозкладне словосполучення із значенням суб'єкта:

серед+Р.в. // з+Р.в.: *...говорив один серед натовпу* (2, с. 168) // *...говорив один з натовпу* (3, с. 18);

2) на рівні об'єктних синтаксем (із значенням прямого і непрямого об'єкта):

Р.в. // за+Р.в.: *...увійшли раніше самого хазяїна* (2, с. 162) // *...увійшли перше за самого хазяїна* (3, с. 14);

Р.в. // З.в.: *...лузати свого соняшника* (2, с. 148) // *...лузати свій соняшник* (3, с. 5); *...приміряю очіпка* (2, с. 175) // *...приміряю очіпок* (3, с. 23);

Р.в. // О.в.: *...від одного змаху смичка музики* (2, с. 176) // *...від одного удару смичком музики* (3, с. 24);

зі+О.в. // від+Р.в.: *...розлучитися зі своїми снами* (2, с. 169) // *...відірватись від своїх снів* (3, с. 19);

З.в. // Р.в.: *...наспівуючи улюблену свою пісню* (2, с. 175) // *...наспівуючи улюбленої своєї пісні* (3, с. 23);

з+Р.в. // З.в.: *...перехиляючи з глиняного кухля* (2, с. 163) // *...перехиляючи глиняного кухля* (4, с. 224);

З.в. // О.в.: *...бабі, що продавала бублики* (3, с. 14) // *...бабі, що торгувала бубликами* (4, с. 223);

О.в. // З.в.: *...зіскоса дивлячись на нього хмурими очима* (2, с. 150) // *...наводячи на нього скоса свої похмурі очі* (3, с.8); *Куди ж ти дивився дурними очима своїми* (2, с. 156) // *Куди ж ти заховав дурнячі очі свої* (3, с. 10);

за+О.в. // по+З.в.: *...прийду до тебе за свиткою* (2, с. 164) // *...прийду до тебе по свитку* (3, с. 16);

на+З.в. // О.в.: *...замінити їх на інші* (2, с. 148) // *...замінити їх іншими* (3, с. 5);

у+З.в. // О.в.: *...замараним у тютюнище носом* (2, с. 156) // *...закаленим тютюнищем носом* (3, с. 11);

по+М.в. // з+Р.в.: *...помітно було по тому* (2, с. 162) // *...можна було бачити з того* (3, с. 14);

у+З.в. // по+М.в.: *Щоб твоєму батькові горшком у голову грюкнуло!* (2, с. 149) // *Щоб твого батька горшком по голові стукнуло!* (3, с. 5);

3) на рівні адресатних синтаксем:

Д.в. // З.в.: *Щоб твоєму батькові горшком у голову грюкнуло!* (2, с.149) // *Щоб твого батька горшком по голові стукнуло!* (3, с.5);

4) на рівні атрибутивних синтаксем:

Р.в. // з+Р.в.: *...в сивій решетівського смушка шапці* (2, с. 148) // *...в сивій з решетівського смушка шапці* (3, с. 5);

з+Р.в. // Р.в.: *...та це обидві пташки з одного гнізда* (2, с. 172) // *...то це одного гнізда обидві пташки* (3, с. 21);

серед+Р.в. // з+Р.в.: *...найштукарніші руки серед усього Євиного роду* (2, с. 160) // *...наймайстерніші руки з усього Євиного роду* (3, с. 13);

від+Р.в. // Р.в.: *...підіймаючи черепок від горшка* (2, с. 168) // *...підіймаючи черепок горшка* (3, с. 18);

Р.в. //вкупі з+О.в.: ...*продавщиця бубликів* (2, с. 152) // ...*баба з бубликами* (3, с. 14);
Д.в. // в(у)+Р.в.: ...*жизжки йому затрусилась* (2, с. 176) // ...*жизжки в нього затрусилась* (3, с. 24);
верст на+З.в. // верст за+З.в.: ...*шлях, верст на десять до містечка Сорочинці* (2, с. 145) // ...*шлях, верст за десять до містечка Сорочинці* (3, с. 4);

5) на рівні локативних синтаксем:

зо+Р.в. // в+Р.в. // з+Р.в.: ...*кипів народом, що поспішав зо усіх* ближчих і далеких *хуторів* на ярмарок (2, с. 145) // ...*кипів народом, що поспішав в усіх* околишніх і далеких *хуторів* на ярмарок (3, с. 4) // ...*кипів народом, що поспішав з усіх* околишніх і далеких *хуторів* на ярмарок (4, с. 208);

межи+Р.в. //вкупі з+О.в.: ...*дрімав Черевик під укритою соломою кумовою повіткою, межі волів й мішків борошна та пиєниці* (2, с. 169) // ...*дрімав Черевик у вкритій соломою кумовій повітці, вкупі з волами, мішками борошна та пиєниці* (3, с. 19);

під+О.в. // коло+Р.в.: ...*тулився під тином* (2, с. 160) // ...*тулився коло тину* (3, с. 13);

серед+Р.в. // у+М.в.: ...*охоплять вас серед вихору* (2, с. 150) // ...*охоплять вас у вихрі* (3, с. 7);

О.в. // по+З.в.: ...*мандрують його безкрайністю* (2, с. 145) // ...*мандрують по його безкрайності* (3, с. 4);

під+О.в. //у+М.в.: ...*дрімав Черевик під укритою соломою кумовою повіткою, межі волів й мішків борошна та пиєниці* (2, с. 169) // ...*дрімав Черевик у вкритій соломою кумовій повітці, вкупі з волами, мішками борошна та пиєниці* (3, с. 19);

в(у)+М.в. // на+М.в.: ...*обікрав в дорозі* (2, с. 166) // ...*обікрав на дорозі* (3, с. 16) // ...*обікрав у дорозі* (4, с. 226);

в+М.в. // на+М.в.: ...*що за пишній літній день в Україні* (2, с. 144) // ...*який розкішний літній день на Україні* (3, с. 3);

б) на рівні причинових синтаксем:

від+Р.в. // з+Р.в.: *Черевик від радості остовнів...*(2, с. 174) // *Черевик з радості остовнів...*(3, с. 22);

з+Р.в. // через+З.в.: ...*нудьгуючи з своєї неволі* (3, с. 4) // ...*наче нудьгуючи через свою неволю* (4, с. 208);

О.в. // з+Р.в. // через+З.в.: ...*наче нудьчесь своєю неволю* (2, с. 145) // ...*нудьгуючи з своєї неволі* (3, с. 4) // ...*наче нудьгуючи через свою неволю* (4, с. 208);

за+О.в. // Р.в.: ...*безжурний батько її згадав, за чим прийшов він* (2, с. 176) // ...*безжурний батько її згадав, чого прийшов він* (3, с. 24);

під+О.в. // від+Р.в.: ...*одступаючи під сильним натиском* (2, с. 156) // ...*відступаючи від сильного натиску* (3, с. 11);

від+Р.в. // О.в.: ...*спантеличений від такого рясного випалу* (2, с. 149) // ...*спантеличений таким сильним залпом* (3, с. 6);

7) на рівні темпоральних синтаксем:

Р.в. // в(у)+З.в.: *Це чарівне слово змусило його тієї ж хвилини приєднатись до двох негоціантів...* (2, с. 151) // *Це магічне слово змусило його в ту ж хвилину приєднатися до двох негоціантів...* (3, с. 8);

за+З.в. // через+З.в.: ...*за яку годину я буду в тебе* (2, с. 174) // ...*через годину я буду в тебе* (3, с. 22); ...*якраз за рік* (2, с. 164) // ...*якраз через рік* (3, с. 16);

за+З.в. // у+З.в.: ...*за цей час віз уже від'їхав* (2, с. 149) // ...*віз у цей час від'їхав* (4, с. 211);

під+З.в. // над+З.в.: ...*одного разу, отак під вечір* (2, с. 165) // ...*одного разу, над вечір* (3, с. 16);

8) на рівні синтаксем способу дії:

в(у)+З.в. // О.в.: ...*схопив хтось у дужі руки* (2, с. 171) // ...*схопив хтось дужими руками* (3, с. 20);

О.в. // на+З.в.: ...*розсипатись порохом* (2, с. 159) // ...*перетворити на порох* (3, с. 12);

9) на рівні компаративних синтаксем:

над+З.в. // за+З.в.: ...*жадає від вас поживи над усі пампушечки й галушечки солодшої* (2, с. 161) // ...*прагне від вас поживи, солодшої за всі пампушечки й галушечки* (3, с. 13);

Окрему групу формально-семантичних співвідношень становлять ті в яких відбулася зміна характеру семантико-синтаксичних співвідношень:

1) на рівні зміни відношень:

а) об'єктні // локативні:

О.в. // на+З.в.: ...запаслися ночівлею в хатах (3, с. 14) // ...запаслися на ніч притулком у хатах (4, с. 223).

2. Граматичні заміни. У перекладознавстві такий спосіб перекладу, трансформує граматичну одиницю оригіналу в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні може піддаватися граматична одиниця будь-якого рівня: словоформа (синтаксема), частина мови, член речення, речення певного типу [6, с. 118]. Передусім при порівнюванні одиниць мови паралельних текстів перекладу також спостерігаємо розбіжність у граматичних формах числа, роду іменних частин мови, часових і способових форм дієслова, частиномовної приналежності:

1) варіанти граматичного числа без зміни позиційної структури речення: ...пускають **бабі** осідлати себе (2, с. 159) // ...дозволяють **бабам** загнудати себе (4, с. 219); ...золоті снопи **хлібів** (2, с. 145) // ...золоті снопи **хліба** (3, с. 4); ...**чорти** б мене взяли (2, с. 156) // ...**чорт** би мене взяв (3, с. 10); ...ударивши **по плечах** нашого парубка (2, с. 157) // ...ударивши **по плечу** нашого парубка (3, с. 11); ...ухиляючись від його **вилахів** (2, с. 169) // ...ухиляючись від **вилаху** рук його (3, с. 19);

2) варіанти граматичного роду: ...який розкішний літній **день** (3, с. 3) // ...яка розкішна літня **днина** (4, с. 207); ...чия мандрівна лавка стояла поруч із яткою **шинкарки** (2, с. 162) // ...пересувна крамниця яка стояла поряд із яткою **шинкаря** (3, с. 14); ...достань-но там у возі **баклажку**... ми посушимо **її** з добрими людьми (2, с. 163) // ...дістань-но там у возі **баклажок**... ми хильнемо **його** з добрими людьми (3, с. 14); ...звичним малоросійським **світником** (2, с. 168) // ...звичайною українською **світницею** (3, с. 18);

3) варіантність часових форм дієслова:
дієприслівник минулого часу// дієприслівник теперішнього часу: ...не довго **думавши** (2, с. 166) // ...не **думаючи** довго (3, с. 17);

4) частиномовна варіантність, що призводить:

а) до зміни в позиційній структурі речення:

іменник // дієслово: ...зникли зовсім, разом з **настанням** ранку (2, с. 169) // ...зникли зовсім, як тільки **настав** ранок (3, с. 19); ...пішла в **танець** (2, с. 175) // ...почала **танцювати** (3, с. 23);

дієслово:// іменник: ...чайка **кигиче** (2, с. 144) // ...**кигикання** чайки (3, с. 3);

іменник // дієприслівник: ...як **перекупки у сварці** кидалися лайкою (2, с. 151) // ...як, **посварившись**, перекупки перекидалися лайкою (3, с. 7);

особова форма дієслова// безособова: ...якої **ще ви поживи хочете** (2, с. 161) // ...якої **вам ще поживи хочеться** (3, с. 13);

б) без зміни синтаксичної позиції у структурі речення:

прикметник // іменник: ...**доччине** личко (2, с. 146) // ...**личко** **дочки** (3, с. 5); ...на **Черевиковій** **голові** (2, с. 168) // ...на **голові в Черевика** (3, с. 18);

в) до зміни статусу реченнєвої структури:

- простого неускладненого // простого ускладненого речення:

дієприкметник // дієприкметниковий зворот: ...поглядаючи на **покладені** під стелею дошки (2, с. 163) // ...поглядаючи на дошки, **накладені під стелею** (3, с. 14);

дієприкметник // дієприслівниковий зворот: ...кум з **роззявленим** ротом (2, с. 167) // ...кум, **роззявивши рота** (4, с. 227);

- простого речення // складного речення:

складне слово // підрядне речення: ...**бабі-бублейниці** (2, с. 162) // ...**бабі, що продавала бублики** (3, с. 14);

дієприкметник // підрядне речення: Ранкова свіжість **стелилась над пробудженими** Сорочинцями (2, с. 169) // Ранковий холодок **віяв над Сорочинцями, що прокинулися від сну** (3, с. 19);

3. Членування речення. За умови використання такого виду трансформації синтаксична структура речення оригіналу в перекладі перетворюється на дві або більше предикативних одиниць. Трансформація членування призводить або до перетворення простого речення мови оригіналу в складне речення мови перекладу, або до перетворення простого чи складного речення мови оригіналу на два й більше самостійних речення у мові перекладу [5, с. 118]. Наприклад:

1) *Невгамовна жінка... та ми ї забули, що ї вона тут сидить...* (2, с. 146) // *Невгамовна дружина!.. Та ми ї забули, що ї вона тут сидить...* (3, с. 5). Порівн.: *Неугомонная супруга... но мы ї позабыли, что ї она тут же сидела...* (1, с. 24);

2) *Ти подумав би краще, як пишецію з рук збути; гарний, мабуть, і жених той!* (3, с. 10) // *Ти*

краще подумав би, як шиенцю тую збути з рук. Гарний, мабуть, і жених той! (2, с. 156). Порівн.: *Ты подумал бы лучше, как шиенцу с рук сбыть; хорош должен быть и жених там!* (1, с. 29);

3) *Та хоч би й справді сатана: що сатана?* (3, с. 15) // *А хоч би й справді сатана! Що нам сатана?* (2, с.163). Порівн.: *Да хоть бы й в самом деле сатана: что сатана?* (1, с. 34);

4) *Кум з роззявленим ротом скам'янів; очі його витріщились, начебто хотів ви стрільнути* (3, с. 17) // *Кум, роззявивши рота, вкляк. Очі його витріщились, наче хотіли стрільнути* (4, с. 227). Порівн.: *Кум с разинутым ртом превратился в камень; глаза его выпучились, как будто хотіли выстрелить...* (1, с. 36);

5) *Стій, тут лежить щось; світи-но сюди!* (3, с. 18) // *Стривай, тут лежить щось. А посвіти-но сюди* (4, с. 229). Порівн.: *Стой! здесь лежит что-то; свети сюда!* (1, с. 37).

У складному реченні зв'язок між двома пропозиціями тісніший ніж у кореферентні передачі надфразною єдністю – поєднанням кількох речень, об'єднаних змістом.

4. Об'єднання речень. Ця трансформація протилежна попередній, при якій синтаксична структура в оригіналі перетворюється шляхом з'єднання двох простих речень в одне складне у мові перекладу [6, с. 118]. Коли один перекладач перекладає адекватно оригіналові, інший перекладач може об'єднати два речення із тексту оригіналу. Наприклад:

1) *На ньому – ні хмаринки. В полі – ні звуку.* (3, с. 3) // *На ньому – ні хмаринки; в полі – ні звуку.* (4, с. 207). Порівн.: *На нем ни облака. В поле ни речи* (1, с. 23);

2) *Вашому племені все б баршії тільки. Підвести та обдурити доброго чоловіка* (3, с. 11) // *Вашому кодлові все б вигода тільки; ввести в оману та ошукати доброго чоловіка* (4, с. 219). Порівн.: *Вашему племени все бы корысть только. Поддеть да обмануть доброго человека* (1, с. 30);

3) *Як це можна, щоб чорта впустив хто-небудь у шинок? Адже в нього ж є, хвалити бога, і кігті на лапах, і ріжки на голові* (3, с. 15) // *Як це можна, щоб чорта хтось-то впустив у шинок: та в нього ж єсть, хвалити Бога, і кігті на лапах, і ріжки на голові* (2, с. 164). Порівн.: *Как можно, чтобы черта впустил кто-нибудь в шинок? Ведь у него же есть, слава Богу, и когти на лапах и рожки на голове* (1, с. 34);

4) *Вам би веретено в руки, та й посадити за гребінь! Один хтось, прости Господи, мабуть, угрішився* (2, с. 165) // *Вам би веретено в руки, та й посадити за гребінь: один хто-небудь, може, прости Господи...* (3, с. 16). Порівн.: *Вам бы веретено в руки, да и посадить за гребень! Один кто-небудь, может, прости господи...* (1, с. 35);

5) *Один хтось, прости Господи, мабуть, угрішився...Під кимось ото ослін заскрипів, а всі й зірвалися як навіжені!* (2, с. 165) // *То, може, один хтось, прости Господи, теє...під кимось ото ослін заскрипів, а всі й зірвалися як навіжені* (4, с. 226). Порівн.: *Один, кто-небудь, может, прости господи... Под кем-небудь скамейка заскрипела, а все и метнулись как полоумные!* (1, с. 35).

5. Доповнення. При такому виді трансформації реченневих структур з певних причин відбувається введення додаткових слів. Можливі розходження в структурі за умови, що більш стислі речення вимагають більш розгорнутого вираження думки. Відсутність відповідного слова або відповідного лексико-семантичного варіанта даного слова також є причиною введення додаткових слів при перекладі. Часто доповнення сполучають з іншими видами граматичних трансформацій, найчастіше із заміною частин мови. Наприклад:

доповнення прикметником: *...стаючи на рівні ноги* (2, с. 160) // *...підводячись на ноги* (3, с. 13). Порівн.: *подымаясь на ноги* (1, с. 32);

доповнення займенником: *...як мовляв небіжчик отець наш протопоп* (2, с.164) // *...як казав небіжчик отець протопоп* (3, с. 13) . Порівн.: *по выражению покойного отца протопопа* (1, с. 32). Подекуди доповнення неозначено-особового речення призводить до синтаксичного статусу речень: *...ніби хтось душить його* (2, с. 168) // *...ніби душать його* (3, с. 18). Порівн.: *как будто давят его* (1, с. 37);

доповнення дієсловом: *...і зник, як у воду* (3, с. 16) // *...і щез, як у воду впав* (4, с. 225). Порівн.: *и пропал, как будто в воду* (1, с. 35). Порівняльний зворот простого ускладненого речення співвідносний з підрядною частиною складного речення.

доповнення прислівником:

часу: *...та що там довго думати* (2, с. 173) // *...та що там думати* (3, с. 22). Порівн.: *да что думать* (1, с. 41);

місця: *...замислилась Параска, сидячи в хаті коло столу* (2, с. 174) // *...задумалась Параска,*

сама сидячи в хаті (3, с. 23). Порівн.: задумалась Параска, одна, сидя в хаті (1, с. 41);

способу дії: ...другий циган, буркочучи собі під ніс, звівся на ноги (2, с. 168) // ...другий циган, буркочучи про себе, звівся на ноги (3, с. 18). Порівн.: другой цыган, ворча про себе, поднялся на ноги (1, с. 37);

б. Опущення. При використанні такого виду трансформації відбувається опущення яких-небудь елементів у словосполученнях чи реченнях. Часто опущення сполучається з іншими видами трансформацій, найчастіше із заміною частин мови (так само як при доповненні). В основі цього явища лежать типові знання носія мови (перекладача), які дають змогу йому говорити з певними недомовками, що без зусиль сприймають носії мовної культури мови перекладу [6, с. 118]. Наприклад:

опущення іменників: ...роздмухав губку (2, с. 168) // ...роздмухав губами губку (3, с. 18). Порівн.: ...раздул губами трут (1, с. 37).

опущення дісприкметників: ...падають з гуркотом на землю дошки (2, с. 150) // ...з гуркотом падають скидувані на землю дошки (3, с. 7). Порівн.: ...гремят сбрасываемые на землю доски (1, с. 26);

опущення прислівників:

часу: Все це штуки старої відьми, що ми її з хлопцями на мосту на всі боки вилаяли (2, с. 159) // Все це штуки старої відьми, що ми її сьогодні з хлопцями на мосту вилаяли на всі боки (3, с. 12). Порівн.: Все это штуки старой ведьмы, которую мы сегодня с хлопцами на мосту ругнули на все бока! (1, с. 31);

способу дії: ...за цей час віз уже від'їхав далеко (2, с. 149) // ...віз від'їхав у цей час досить далеко (3, с. 6). Порівн.: ...на воз отъехал в это время довольно далеко (1, с. 25).

7. Заміна порядку слів. При такому виді трансформації відбувається зміна розміщення (порядок розташування) мовних елементів у тексті перекладу [6, с. 118]. Ми порівняли розміщення мовних одиниць кількох текстів перекладів того самого фрагменту тексту оригіналу. Наприклад:

зміна позицій підмета та присудка: ...тут він звернувся до гостей (2, с. 163) // ...при цьому звернувся він до гостей (3, с. 15); ...був би я собачий син, якби не дав би йому дулю (3, с. 15) // ...собачий син був би я, якби йому не дав би дулю (4, с. 224); ...здавалось, ніби щось її душить (2, с. 166) // ...почувала, що її душить щось (3, с. 17); // ...ивидише зійде пісок на камені (2, с. 175) // ...ивидише пісок зійде на камені (3, с. 23); ...тут вона встала (2, с. 175) // ...тут встала вона (3, с. 23);

зміна позиції означення щодо означуваного слова: ...обертаючись і сміючись, до дочки своєї (2, с. 155) // ...обертаючись і сміючись, до своєї дочки (3, с. 10); ...коли я бачив на своїм віку (2, с. 156) // ...коли я бачив на віку своїм (3, с. 10); ...викривала похилий її вік (2, с. 145) // ...доводив похилий вік її (3, с. 4); ...жадає від вас поживи над усі пампушечки й галушечки солодишії (2, с. 161) // ...прагне від вас поживи солодишії за всі пампушечки й галушечки (3, с. 13); От бідному чортові так стало сумно (2, с. 164) // От чортові бідному так стало сумно (3, с. 15); ...ну, жиде, давай свитку мою (2, с. 165) // ...ну, жиде, давай мою свитку (4, с. 226);

зміна позиції прямого додатка: ...попускають бабі осідлати себе (2, с. 159) // ...дозволяють себе сідлати бабам (3, с. 12); ...землі не чуючи під собою (2, с. 167) // ...не чуючи землі під собою (3, с. 17);

зміна позиції непрямого додатка в родовому, давальному, знахідному, орудному чи місцевому відмінках: ...з того часу ніхто вже нічого не купував у неї (3, с. 17) // ...відтоді ніхто вже нічого в неї не купував (4, с. 227); ...я оце дочці жєниха знайшов (2, с. 155) // ...я знайшов жєниха дочці (3, с. 10); Вареник застряг поповичеві в горлі... (2, с. 161) // Вареник застряг у горлі поповичеві... (3, с. 14); ...був би я собачий син, якби не дав би йому дулю (3, с. 15) // ...собачий син був би я, якби йому не дав би дулю (4, с. 224); ...тут приятелі за шапки взялися (2, с. 154) // ...тут приятелі взялися за шапки (3, с. 9); ...наче в барабани б'ючи (2, с. 169) // ...наче б'ючи в барабани (3, с. 19); ...затінену темною, що впала з русої голови, хвилею (2, с. 148) // ...затінену темною хвилею, що впала з русої голови (3, с. 5); ...боюсь й ногою ступити (2, с. 175) // ...боюсь ступити й ногою (3, с. 23); ...мабуть, над голодраницями голодранець (2, с. 156) // ...гадаю, голодранець над голодраницями (3, с. 10); ...свині на довгих, як ходулі, ногах (2, с. 166) // ...свині на ногах, довгих як ходулі (3, с. 16);

зміна позиції обставини:

часу: ...та за цей час віз уже від'їхав далеко (2, с. 149) // ...та віз від'їхав у цей час досить далеко (3, с. 6) // ...та віз у цей час від'їхав досить далеко (4, с. 211); ...відкіль недавно полетів попович (2, с. 175) // ...звідки полетів недавно попович (3, с. 23);

місця: *Пана в дорозі обікрвав якийсь циган* (2, с. 166) // *Пана обікрвав у дорозі якийсь циган* (4, с. 226); *...дуб, як та верба, у воду похилиться* (2, с. 175) // *...дуб похилиться у воду, як верба* (3, с. 23); *...всі існуючі на світі свитки* (2, с. 154) // *...всі існуючі свитки на світі* (3, с. 9);

способу дії, міри та ступеня: *...падають з гуркотом на землю дошки* (2, с. 150) // *...з гуркотом падають скидувані на землю дошки* (3, с. 7); *...чорти б мене взяли з тобою разом* (2, с. 156) // *чорт би мене взяв разом з тобою* (3, с. 10); *Про строк жид зовсім і забув* (2, с. 165) // *Про строк шинкар і забув зовсім* (3, с. 16); *Вікно з гуркотом брязнуло* (2, с. 166) // *Вікно брязнуло з гуркотом* (3, с. 17);

зміна позиції словосполучення, пов'язаного підрядним зв'язком узгодження: *...довге, що падало безладно на плечі, чорне волосся* (2, с. 159) // *...довге чорне волосся, що пасмами спадало на плечі* (3, с. 12); *...цілий день вклонялась без потреби* (2, с. 162) // *...вклонялась цілий день без потреби* (3, с. 14) // *...вклонялась всім без потреби цілий день* (4, с. 223);

змінна позиції однорідних членів речення: *Повгинате від важкого врожаю розлоге віття черешень, слив, яблук, груш...* (2, с. 145) // *Розлоге гілля черешень, слив, яблунь, груш аж вгинається під вагою плодів...* (4, с. 208);

зміна позиції звертання: *Господи, Боже ти мій, за що це така напасть на нас* (2, с. 157) // *Боже ти мій, Господи, за що така напасть на нас* (3, с. 11); *Чого, Грицю, зажурився?* (2, с. 157) // *Чого зажурився, Грицюку?* (3, с. 11).

Отже, що ж до так званих граматичних трансформацій, які стосуються заміни синтаксичної структури речення, заміни одного функціонального компонента іншим, простого речення – складним чи навпаки, об'єднання речень у надфразу єдність тощо, то, на нашу думку, їх правильніше, називати синтаксичними. Речення, які передають той самий зміст (мають ту саму пропозитивну структуру) і є співвідносними в текстах паралельних перекладів того самого фрагменту оригіналу можна вважати кореферентними. Найбільш поширеними у паралельних текстах перекладів виявилися синтаксичні уподібнення варіантних синтаксем з об'єктним, атрибутивним та обставинними значеннями.

Література

1. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
2. Золотова Г. О. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Изд. 3-е / Г. О. Золотова // М. : Книжный дом „Либроком”, 2009. – 352 с.
3. Кацпельсон С. Д. Речемыслительные процессы / С. Д. Кацпельсон // Вопросы языкознания. – 1984. – №4. – С. 4–6.
4. Коптилов В. Переводя с русского / В. Коптилов // Мастерство перевода. – Вып.9 – М. : Советский писатель, 1973. – С.153–170.
5. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К. : Дніпро, 1973. – С. 122–123.
6. Основи перекладознавства: Навч. посібник / За ред. А. Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2008. – 312 с.
7. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – т. I-II. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Гоголь Н. В. Сорочинская ярмарка // Избранное / Н. В. Гоголь. Вступит. ст. П. А. Николаева. – М. : Просвещение, 1986. – С. 23–44.
2. Гоголь М. В. Сорочинський ярмарок [Пер. з рос. А. Харченка] // Тарас Бульба / М. В. Гоголь; Пер. з рос.: [Для серед. та ст. шк. віку] / Іл. О. В. Кузнецової, О. А. Літвінова. – К. : Школа, 2009. – С. 144–177.
3. Гоголь М. В. Сорочинський ярмарок [Пер. з рос. А. Хуторяна] // Вибрані твори / М. В. Гоголь. – К. : Держлітвидав, 1948. – С. 3–25.
4. Гоголь М. В. Сорочинський ярмарок // Тарас Бульба. Вій. Вечори на хуторі поблизу Диканьки [Текст] / М. Гоголь; Пер. з рос. І. Л. Базиліяньскої. – Харків: ВД „Школа”, 2011. – С. 207–238.